

Farkas Mária

A MAGYAR NYELV OKTATÁSA FRANCIAORSZÁGBAN: MÚLT ÉS JELEN

(...) itt van a magyar nyelv. Szép nyelv, évszázadok munkájának gyümölcse, ki-
tűnő kifejezőeszköze egy olyan nemzetnek, melyről szinte semmit sem tu-
dunk, és mely azért kiált, hogy ismerjék és elismerjék.” – állapította meg az
1900-as évek elején Aurélien Sauvageot (1900/1988: 248), az a nyelvész pro-
fesszor, akiről méltán mondhatjuk, hogy kevesen ismerték és szerették annyira
nyelvünket, kultúránkat és kevesen tettek annyit a magyar nyelvért, mint a francia
tudós.

A Franciaországban folyó magyaroktatás elindításának vitathatatlanul Aurélien Sauvageot a legkiemelkedőbb egyénisége, de tevékenysége nem előzmények nélküli. A szorosan vett nyelvoktatást magyar nyelvkönyvek megjelenése készíti elő. A 19. századra nyúlnak vissza azok a kezdeményezések, amelyek a magyar nyelv megismertetésére tesznek kísérletet. Az első franciául írt magyar grammatika 1843-ban Eiben János, lelkész tollából született (1996), majd néhány évtizeddel később egy francia katolikus pap, Edme-Léon Fauvin abbé Magyarországon telepedett le, és 1870-ben kiadta az *Études sur la langue magyare* című könyvét. Az olvasóhoz szóló előszavában arról ír, hogy a politikai események közelebb hozták Pestet és Párizst, a magyarok hazafias magatartása elnyerte a franciák szimpátiáját, ezért szeretnék megismerni ezt a népet. Véleménye szerint egy nép a nyelven keresztül ismerhető meg, így azoknak ajánlja könyvét, akik a francia nyelv közvetítésével akarnak tanulmányozni egy olyan nyelvet, amelynek irodalma rendkívül gazdag. A kezdetet jelentő első lépcsőfok ez a könyv. Ezzel elindul azoknak a munkáknak a sora, amelyek franciául mutatják be a magyar nyelvet, valamint hozzájárulnak nyelvünk és kultúránk terjesztéséhez.

Nagyobb lépés ezen az úton Újfalvy Károly munkássága, aki 1867-ben Párizsba megy és hamarosan Franciaország egyik legismertebb orientalistája lesz. Számos tudományos társaság tagja, így lehetősége van arra, hogy különböző fórumokon Magyarországot bemutassa. Szakmai elismertségét jelzi, hogy a keleti népek föld-

* Farkas Mária PhD, Marc Bloch Egyetem, Strasbourg, maria.farkas@umb.u-strasbg.fr

rajzáról és történelméről tart órákat⁴ az Élő Keleti Nyelvek Főiskoláján, ahol a későbbiekben megindul majd a magyar nyelv oktatása is. Mindezek mellett egymás után jelennek meg a magyar nyelvet és irodalmat ismertető művei. A magyar nyelv-tanok sorában említést érdemel *La Hongrie, son histoire, sa langue et sa littérature* című 1872-ben megjelent könyve, amelyben átfogó képet szándékozik adni Magyarországról és a nyelvről, összehasonlítva azt más nyelvekkel. A magyar irodalmat pedig egészen a népdaloktól elindulva korának irodalmáig bemutatja. Ezt a munkáját folytatja tovább egy évvel későbbi könyvében, amelynek *Poésies Magyares* a címe. Ebben a műben elsősorban versfordítások találhatók, valamint költők életrajza, de a magyar nyelv felé is kitekint és megismerteti Kazinczy nyelvújító tevékenységét a franciákkal. Életének utolsó nagy munkája az 1876-ban megjelent *Éléments de grammaire magyare* című könyve, amelyet barátjának, Hunfalvy Pálnak ajánl. Ajánlásában arról ír, hogy szép magyar nyelvünk általános és rövid bemutatását tervezi szépirodalmi példákkal illusztrálva, továbbá megismerteti az olvasókat nagy nyelvészeink, például Budenz, Vámbéry és Hunfalvy munkásságával. Az előszóban azt írja, hogy nincs szándékában gyakorlati nyelvtant írni, amellyel a nyelvtanulást szolgálná, mert egyrészt létezik már egy ilyen nyelvkönyv, amit Fauvin abbé írt 1870-ben, másrészt pedig jelentéktelen azoknak a franciáknak a száma, akik azért tanulnának magyarul, hogy annak gyakorlati hasznát vegyék. Újfalvy elsősorban azoknak szánja könyvét, akik a nyelv szerkezetét akarják megismerni, összehasonlítva azt más nyelvekkel. Itt találjuk meg először azt a felismerést, amit egy fél évszázaddal később Antoine Meillet újra megfogalmaz, hogy a magyar nyelv finnugor eredete miatt lehet érdekes a franciáknak. Tekinthetjük ezt a könyvet az első leíró nyelvtannak, amely francia közvetítő nyelven íródott, bár nem mély nyelvészeti megalapozottsággal, de így is megvan a maga érdeme: egy újabb lépést jelent a magyar nyelv franciaországi megismertetésének útján és előkészíti a magyar nyelv oktatását.

Újfalvy Károly munkássága után a századfordulóig kell várni arra, hogy nyelvünket újra népszerűsítse valaki Franciaországban. Kont Ignác vállalja fel ezt a munkát, aki 1882-ben érkezik Párizsba, hogy beiratkozzon a Sorbonne-ra. Kezdetben a francia irodalmat ismertető cikkeket küld Magyarországra az *Egyetemes Philológiai Közlöny* számára. A millennium közeledtével érdeklődése a francia és magyar irodalmi kapcsolatokat felé fordul. Doktori értekezését is erről írja⁵ a Sorbonne-on. Sikerül elérnie, hogy mint magántanár 1902-től előadásokat tartson az egyetemen. 1906-ban pénzbeli támogatást kap a magyar államtól, így tanítása hivatalos jelleget kap. Kezdetben csak magyar irodalommal foglalkozik, később nyelvészettel is. Az Élő Keleti Nyelvek Főiskolájának évkönyvében találunk utalást arra, hogy Kont itt is tartott előadásokat 1909 és 1912 között.⁶

⁴ Vö. *Cent-cinquantenaire de l'École des Langues Orientales* (1948). Imprimerie Nationale de France, Paris.

⁵ Kont Ignác 1902. *Études sur l'influence de la littérature française en Hongrie*. Paris.

Kont Ignác is gazdagítja a francia nyelvű magyar nyelvtanok repertoárját a *Petite Grammaire hongroise* című munkájával, amely 1908-ban jelenik meg. Az előszó-ban arról ír, hogy az elődei által írt nyelvkönyvek már elavultak, így azok a franciák, akik meg akarják ismerni a magyar nyelvet, kénytelenek a német közvetítő nyelven írt munkákat használni. Szükséges tehát, egy olyan nyelvkönyv, amelyet tanítványai, illetve minden magyarul tanuló franciának a kezébe adhat. Sok hiba található ebben a munkában, amit egy később kiadott kis füzetben kijavít. Kont Ignác érdeklődése elsősorban szépirodalmi volt, ezért érthető hogy ilyen jellegű munkája nem tükrözte a nyelvész szakértelmét. Annál inkább értékesek a magyar irodalmat bemutató művei, valamint tanári tevékenysége. Nagyon népszerű volt tanítványai körében, akikkel megszerettette irodalmunkat. Hallgatói fordították le Katona József, Madách Imre, valamint Csiky Gergely és Gárdonyi Géza műveit.

Kont 1912-ben halt meg, munkáját egyik tanítványa, Louis Eisenmann folytatta tovább a háború kitöréséig. Ezután a franciaországi magyaroktatás közel húsz évig szünetelt. Ekkor kapcsolódik be a munkába Aurélien Sauvageot, akivel a teljes szellemi spektrumú hungarológia veszi kezdetét.

Antoine Meillet, a nagy francia nyelvész irányítja Sauvageot figyelmét a finnugor nyelvekre, köztük a magyarra mint olyan nyelvre, melynek eredete és szerkezete eltér a körülötte levő indoeurópai nyelvektől, és amelynek vizsgálata a század elején még kutatásra váró feladat a franciák számára. Azért esett Sauvageot-ra a választás, mivel Konstantinápolyban született, és ott gyerekként megtanult egy keleti nyelvet. Meillet úgy gondolta, hogy ez nagy segítség lesz majd a finnugor nyelvek tanulásában. Azt a feladatot adta tanítványának, hogy menjen Magyarországra, tanulja meg a nyelvet, írja meg doktori értekezését az ural-altáji szóképzletről, hogy így megszerezze a szükséges képesítést a párizsi Élő Keleti Nyelvek Főiskoláján 1931-ben létrehozott finnugor tanszék tanári állásának betöltéséhez.

Sauvageot 1923-tól 1931-ig tartózkodik Magyarországon, az Eötvös Collégium francia lektoraként. Közben tanulja a magyar nyelvet, és Gombocz Zoltán irányítása alatt megírja doktori értekezését.

A magyar kormány szerette volna Franciaország felé is kinyitni a kulturális diplomácia kapuit, és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban megkezdték a Sorbonne-on létesítendő magyar nyelvi és irodalmi tanszék alapításának előkészületeit. Klebelsberg Kunó, az akkori miniszter azt szerette volna, hogy ez közös költségen jöjjön létre, így a magyaroknak is lett volna beleszólási joguk az új tanszék ügyeibe. (Nyomás ok volt többek között az, hogy Budapest nem akarta, hogy Párizs korlátlan számban oszthasson diplomát a zsidó magyar állampolgároknak, miközben a magyar egyetemek kénytelenek voltak betartani a *numerus clausus*-t.) A Sorbonne-on létesítendő tanszék szervezésével Magyary Zoltán miniszteri tanácsost, a külföldi kapcsolatok igazgatóját bízták meg, aki számos alkalommal tárgyalt francia hivatalos személyekkel a kulturális csereegyezmény megkötéséről. A tervezett ma-

⁶ *Cent-cinquantenaire de l'École des Langues Orientales* (1948). Imprimerie Nationale de France, Paris.

gyar tanszék azonban a Sorbonne-on nem jött létre. (Negyven év után sikerült csak ezt az elképzelést megvalósítani: 1967-ben Jean Perrot professzor vezetésével indul meg a magyaroktatás a párizsi egyetemen.) Megvalósult azonban Meillet terve, és 1931-ben Aurélien Sauvageot elfoglalta állását az Élő Keleti Nyelvek Főiskolájának újonnan létesített Finnugor Tanszékén. 1931. november 9-én pedig megtartotta első magyaráját. Abban az időben ez volt az egyetlen ilyen jellegű képzés egy európai fővárosban. Ezen a kultúrtörténeti eseményen megjelent a magyar követség kultúrattaséja is.

Nehezen indult el a magyaroktatás. Az első órán három tanítvány volt, nem növekedett sokkal ez a létszám a későbbiekben sem. Gergely János a *L'État actuel des études finno-ougriennes en France* című cikkében közöl adatokat a főiskolán finnugor tanulmányaikról diplomát szerzett hallgatók számáról. Ezek szerint 1931 és 1945 között 3, 1945 és 1950 között 4, 1950 és 1955 között 5, 1960 és a tanulmány megjelenéséig, 1967-ig 11 volt a diplomások száma. Az órákat azonban ennél többen látogatták, és a hallgatók száma egyre nőtt a mostoha körülmények ellenére is.

A főiskola rendtartása előírta, hogy a gyakorlati képzést olyan ember végezze, akinek ez az anyanyelve. Magyar részről ezt kezdetben Müller Lipót, a Párizsi Magyar Intézet akkori igazgatója ajánlotta fel közreműködését. Abban az időben nem létezett kulturális egyezmény Franciaország és Magyarország között, csak szóbeli *modus vivendi* volt. Magyarország részéről ez azt jelentette, hogy lektorokat küld a főiskolára. A Magyarországról küldött lektorok kezdetben évente váltották egymást. Közülük sokan később jelentős szerepet töltek be a magyar szellemi életben, mint például Dobossy László, Győry János, Gáldi László, Jankovich Ferenc és Halmy Ferenc. A megállapodás része volt továbbá az is, hogy Magyarország ösztöndíjakat ad a tanszék hallgatóinak, valamint a főiskola könyvtárának juttat könyvadományokat és tudományos publikációkat.

Dobossy László volt lektor így emlékezik a Sauvageot professzorral együtt töltött időre: „Amikor együtt tanítottunk, (...) példáit akár a kezdők részére is a legjobb szerzőink műveiből választotta. Oktatásának középpontjában a szövegértelmezés, a szövegelemzés állt: óráin soha nem volt helye valamiféle nyelvkönyvi gügyögésnek. Szinte axiómaként emlegette, hogy a magyar mivoltot csak az értheti és értetheti meg, aki Adyt érti és értelmezni tudja. (...) a másik forrás, amelyből újra meg újra fölfrissítette az oktatói munkájában és nyelvtudományi közleményeiben használt példatárat, a Móricz-életmű volt. Sauvageot soha nem fogyott ki Móricz csodálatából. Igaz kedvelte és szemléltetésre bőven használta a Kosztolányi-novellákat is, de azért a magyar világ, magyar élet igazi megjelenítőjének Móriczot tekintette.”

Gergely János, aki szintén lektorként dolgozott mellette, hasonló emlékeket őriz a professzorról, aki az óráit mindig egy előre elkészített és soksorosított magyar szöveg elemzésével vezette be. Ezek főleg magyar irodalmi szövegek voltak, többnyire a Nyugat körüli íróktól. Rengeteget olvasott, és olvasmányait bedolgozta nyelvészeti rendszerébe. Szívesen mutatott ki stíluspárhuzamokat francia és magyar szerzők között: Szabó Dezső és Zola, valamint Ady és Baudelaire viszonylatában. Sokat és szívesen beszélt a finnugor népek lelki alkatáról, temperamentumáról és mentalitásáról.

A diploma megszerzése 3 év tanulmányhoz volt kötve. Heti 5 óra képzésben részesültek a hallgatók. Mivel megosztott tanszék volt, Sauvageot heti 3 órát szentelt a magyar, kettőt pedig a finn tanításának. A nyelvi képzésen túl heti egy órában tanított összehasonlító nyelvészetet, a lektor pedig magyar történelmet. Magyarországi földrajzát, illetve Kelet-Európáét, amelyben Magyarország 4 hetet kapott, egy francia, magyarul nem tudó tanár adta le. Minden tanévet vizsga zárt le. Az írásbeli vizsga nagyrészt fordításból állt, a szóbeli pedig beszélgetésből. A francia főiskolán egy-egy magyar vizsga nagy eseménynek számított, ahol gyakran maga a nagykövet is megjelent.

A háború éveiben a vichyi kormány két évre megfosztja állásától Sauvageot professzort, de tanári munkája nem szakad meg, mivel a párizsi Magyar Intézet szervez órákat számára, és munkáját itt folytathatja. Az Élő Keleti Nyelvek Főiskoláján 1967-ig, nyugdíjba vonulásáig felnevelt egy műfordító és nyelvész nemzedéket, akik közül többen az általa megkezdett munkát folytatják. Nem véletlen, hogy a franciaországi magyaroktatás a mai napig Párizsban a legkiterjedtebb: a ma is létező főiskolán (mai nevén Keleti Nyelvek és Civilizációk Intézete – Institut National des Langues et Civilisations Orientales, INALCO), valamint a Sorbonne-on létrehozott Egyetemközi Magyar Tanulmányok Központjában (Centre Interuniversitaire d'Études Hongroises, CIEH), ahol az alapképzéstől egészen a doktori képzésig juthatnak el a magyar nyelv és kultúra iránt érdeklődő hallgatók. A Magyarország és Franciaország között fennálló államközi egyezmény keretében egy vendégprofesszor és két lektor segíti az ottani oktatók munkáját.

Annak ellenére, hogy francia-magyar vonatkozásban a 20. század eleje különösen ellentmondásosnak mondható, a magyar nyelv oktatása terén sikerül eredményeket elérni. A klebelsbergi kultúrpolitika szellemében egymás után születnek meg kulturális egyezmények, amelyek ösztöndíjasok, kutatók, oktatók fogadását és küldését, valamint kulturális intézetek, tanszékek és lektorátusok alapítását határozzák meg. Így jött létre 1937-ben egy magyar lektorátus a lille-i egyetemen, majd egy Petőfi-tanszék 1939-ben Nizzában. 1942-ben ugyancsak magyar lektorátus létesül Lyonban, és 1946-ban ehhez kapcsolódik a grenoble-i egyetem lektorátusa.

A magyar nyelv intézményes oktatása több mint 70 éves múltra tekint vissza Franciaországban. Jóllehet ezalatt az idő alatt előfordult, hogy megkérdőjeleződött a „kis nyelvek”, így a magyar nyelv oktatásának franciaországi létjogosultsága. Gondoljunk csak Meillet – a magyar közvéleményt megdöbbentő – tanulmányára (*Les langues dans l'Europe Nouvelle*), amelyben az ismert nyelvész annak a véleményének ad hangot, hogy a modern kultúra indoeurópai nyelveken jut majd kifejezésre, és minél egyetemesebb lesz majd a kultúra, annál inkább olyan nyelveken fog megszólalni, amelyeket ő „kultúrnyelveknek” nevez. Meillet ebbe a csoportba sorolta az angol, a francia, a német és az orosz nyelveket. Ezeket a nyelveket tartotta a legelterjedtebb és legfejlettebb kultúrák hordozóinak. Úgy gondolta, hogy Európának nem érdeke a nyelvi szétaprózódás, a másodlagos kis nyelvek elburjánzását végzetesnek tekintette a kontinens számára.

Ma már azonban tudjuk, hogy a sokszínű európai kultúrának a magyar is része, és nyelvünket a mai napig tanulják a világ számos intézményében. Franciaországban jelenleg négy vidéki város egyetemén szerezhhetnek diplomát a magyar tanulmányokat folytató hallgatók: Bordeaux-ban, Lille-ben, Lyonban és Strasbourgban. Ezeken az oktatóhelyeken – a lyoni egyetem kivételével – kormányközi egyezmények alapján tartós kiküldetésben foglalkoztatott vendégoktatók tanítják a magyar nyelvet. Mind a négy egyetem képzési formája hasonló. A hároméves képzést egy Diplôme d'Université d'Études Hongroises nevű oklevél zárja le.

E tanulmány szerzője a strasbourgi Marc Bloch Egyetem Magyar Tanszékének vendégoktatója a 2003/2004-es tanévtől kezdve. Itt a magyar nyelv és civilizáció oktatása egy önálló tanszék keretein belül folyik. Az itteni vendégoktató egyúttal tanszékvezető is, így tagja az egyetemi tanácsnak, ahol képviselheti a magyar nyelv ügyét. A tanszék saját helyiséggel rendelkezik, amely egyúttal az intézeti könyvtár is. A képzés magyar nyelvi és civilizációs órákból áll. Az első évfolyamon heti 3 óra nyelvi képzés és 2 óra francia nyelvű magyar civilizáció szerepel. A második évfolyam hallgatói heti 3 óra nyelvi képzésben részesülnek. Az utolsó, harmadik évfolyamon pedig heti 2 óra nyelvoktatás és egy óra civilizáció oktatása szerepel. Az első félévet írásbeli vizsga, a tanévet írásbeli és szóbeli vizsga zárja. A magyar nyelvi órák tananyagát – már közel tíz éve – a Debreceni Nyári Egyetem *Hungarolingua* című sorozata képezi. Az első évben az alapvető nyelvtani kategóriák: az alanyi és tárgyas ragozás, a főnév többes száma és tárgyesete, az irányhármasság elsajátítása a feladat, valamint a tankönyv szókincsére építve elemi kommunikációs képesség kifejlesztése. Erre épül a második év anyaga, gazdagabb szókincssel, bővülő grammatikával, aminek nagy részét a múlt idő, a felszólító mód és a főnév birtokos esetei alkotják. A harmadik év a tankönyvsorozat második kötetének nyelvtanát és szókincsét dolgozza fel, de emellett egy-egy vers, irodalmi szemelvény, újságcikk olvasására is sor kerül a nyelvórákon.

A civilizáció kurzus anyagát az oktató saját maga állítja össze. Egy kis országismertet után megvizsgáljuk a magyar nyelv helyét a nyelvcsaládok rendszerében, mivel ezt a tantárgyat olyan hallgatók is választhatják, akik magyar nyelvi képzésben nem részesülnek. Majd nyomon követjük a magyar történelem fontosabb eseményeit a honfoglalástól napjainkig, a magyar irodalom jelentős korszakait, íróit, költőit. A magyar irodalom mellett további cél, hogy betekintést kapjon a hallgató a gazdag magyar népi kultúrába, megismerje jellegzetes népszokásainkat és hagyományainkat. Természetesen a magyar zenei kultúra is részét képezi ennek a válogatásnak, Kodály és Bartók munkássága és a magyar népdalok. Mindezek mellé már csak egy magyar film megnézése fér be. Ennek a tantárgynak a vizsgafeltétele, hogy egy magyar irodalmi művet elolvassanak a hallgatók (természetesen anyanyelvükön, fordításban) és abból beszámoljanak. A választás rájuk van bízva. Az elmúlt évben rendkívül népszerűek voltak Mária Sándor regényei, de választottak Szabó Magda és Kertész Imre műveket is. Ezeknek az óráknak a célja az, hogy Magyarországról és a magyarságról gazdag és minél teljesebb képet alakítsunk ki, egy különlegesen értékes magyar kultúrát fedezzünk fel, kiemeljünk minden olyan jelenséget, amely európai értelemben is értéket hordoz.

Vajon mennyit változott a helyzet azóta, hogy Aurélien Sauvageot megtartotta első magyaróráját? Ismernek-e minket a franciák? A civilizációs kurzus első óráján a hallgatók egy kisebb kérdőívet kapnak, amely Magyarország és a magyar kultúra ismeretét teszteli. A diákok el tudják ugyan helyezni országunkat Európában, és azt is tudják, hogy fővárosunk Budapest, de ennél többet már kevesen tudnak rólunk: történelmi személyeink neve, mint például Szent István, Rákóczi Ferenc, Mátyás király vagy miniszterelnökünk neve többnyire semmit nem mond nekik. Ugyanígy ismeretlen számukra Petőfi, Ady, Babits, Kosztolányi. Egyedül Kertész Imre neve mellé írják oda esetenként, hogy Nobel-díjas író. Liszt, Bartók és Kodály nevét is nagyon kevesen tudják csak azonosítani. Még a Franciaországban letelepedett Victor Vasarely és George Cziifra név sem cseng ismerősen nekik. Talán még mindig aktuális Karinthy Ferenc panasza, amit Sauvageot professzor idéz visszaemlékezésében, miszerint „(...) Karinthy, miután elmondta, hogy milyen nagyra értékeli a francia irodalmat, elpanaszolta, hogy mennyire fáj neki, hogy a magyar irodalmat a franciák csak közönnnyel fogadják. Újra és újra elismételte: »Mondja meg nekik, hogy rettenetes, rettenetes ez a közöny.«” (1988: 101).

Még mindig van tehát mit tenni, de ugyanakkor vannak biztató jelek is: öröndetes az a tény, hogy egyre több diák tanul magyarul a strasbourgi egyetemen. Az elmúlt két évben többszörösére nőtt a hallgatók létszáma. A motivációban Magyarország európai uniós csatlakozása kétségtelenül szerepet játszik. Sokan új lehetőségeket látnak ebben az eseményben, és egyre többen gondolják azt, hogy Magyarországra még szerep vár Európában, és akkor magyarul tudni előnyt jelent majd.

Irodalom

- Dobossy László 1988. *Válságok és változások*. Magvető, Budapest.
- Éder Zoltán 1983. Fejezetek a magyar mint idegen nyelv oktatásának történetéből. *Nyr.* 107: 309–323.
- Abbé Fauvin, Edme-Léon 1870. *Étude sur la langue magyare*. éd. Rosenberg frères, Peth.
- Gergely J., Sakari, A. 1958. *Vingt-cinq ans d'enseignement en France des langues finno-ougriennes*. Institut Hongrois, Paris.
- Kont Ignác 1948. *Corrigées des thèmes et des versions de la Petite Grammaire hongroise de Kont*. Paris.
- Nádor Orsolya 1998. A magyar mint idegen nyelv/hungarológia oktatásának történeti áttekintése a kezdetektől napjainkig. Giay Béla–Nádor Orsolya (szerk.) 1998. *A magyar mint idegen nyelv/ hungarológia*. Janus/Osiris, Pécs/Budapest.
- Sauvageot, Aurélien 1988. *Magyarországi életutam*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Toulouse, H. 1996. Le hongrois et les langues finno-ougriennes en France. *Études finno-ougriennes* XXVII. Paris–Budapest.